

Luka Špoljarić

## BOSANSKA KRALJICA KATARINA I HUMANISTI, DIO PRVI: LEONARDO MONTAGNA I NJEGOVI EPIGRAMI

Luka Špoljarić  
Odsjek za povijest  
Filozofski fakultet  
Sveučilište u Zagrebu

UDK 930.85(497.6)“14”  
929Kosača-Kotromanić, K.  
929Montagna, L.  
Izvorni znanstveni rad  
Primljeno: 14.2.2018.  
Prihvaćeno: 20.2.2019.  
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/9e31lhn5xm>

Ovo je prvi od dvaju članaka u kojima se istražuje odnos bosanske kraljice Katarine i humanista. Ovdje su pritom u fokusu epigrami talijanskog humanista Leonarda Montagne spjevani u njezinu čast. Na osnovi epigrama donosi se nova rekonstrukcija Katarinina životnog puta dvije godine uoči njezina dolaska u Rim 1467., te se razmatraju kako njezina uloga na istočnojadranskoj političkoj sceni, tako i Montagnina uloga kraljičina savjetnika i posrednika. Članak uključuje i izdanje i prijevod epigrama.

**Ključne riječi:** Bosanska kraljica Katarina, Leonardo Montagna, renesansni humanizam, Split

## Uvod

Bosanska kraljica Katarina (1425.-1478.) važna je ličnost bosanske, ali i hrvatske povijesti 15. stoljeća. Njezin život temom je brojnih znanstvenih i popularnih priloga, i u glavnim crtama dobro je poznat.<sup>1</sup> Rođena kao najstarije dijete Stjepana Vukčića Kosače i Jelene Balšić, Katarina 1446. postaje bosanskom kraljicom udavši se za

<sup>1</sup> Posebno vrijedi istaknuti sljedeće biografske preglede: Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München 1914., str. 110-120; Bazilije Pandžić, Katarina Vukčić Kosača (1424-1478), u: *Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine*, ur. Josip Turčinović, Sarajevo 1978., str. 15-25; Đuro Tošić, Босанска краљица Катарина (1425-1478), *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine*, sv. 2, Beograd 1997., str. 73-112; i Krešimir Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, Zagreb 2010. Za detaljan popis literature objavljene do 2003. godine, vidi Esad Kurtović, Prilog bibliografiji radova o bosanskoj kraljici Katarini Kotromanić (1425-1478), *Bosna Franciscana*, sv. 13/22, Sarajevo 2005., str. 201-211. Vidi i Emir O. Filipović, Was Bosnian Queen Catherine a Member of the Third Order of St. Francis?, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 47/1, Zagreb 2015., str. 165-182.

kralja Stjepana Tomaša (v. 1443.-1461.). Tijekom petnaest godina na vlasti igra važnu ulogu u katolicizaciji kraljevstva i održava redovite kontakte s papinskom kurijom i njezinim predstavnicima u Bosni. S padom kraljevstva 1463. provodi petnaest godina u egzilu, prvo na posjedima obitelji Kosača i u Dalmaciji, a zatim u Rimu, gdje aktivno sudjeluje u javnom životu grada i gdje naposljetku i umire. Slika koja se pritom najčešće donosi o Katarini jest slika o kraljici koja u tuđini s dostojanstvom trpi životne nedaće, o majci koja neumorno nastoji povratiti svoju djecu s osmanskog dvora, pa čak i o "bespomoćnoj i nezaštićenoj udovici".<sup>2</sup>

Jedan od dokaza o koliko varljivim slikama je riječ i koliko je površno ustvari današnje shvaćanje Katarininog života u egzilu su epigrami koje je u Katarininu čast spjevao talijanski humanist Leonardo Montagna (1426.-1485.). Ti epigrami nisu potpuno nepoznati u bosanskoj i hrvatskoj historiografiji. Na dva je već svratio pozornost prije dvadesetak godina Petar Runje, objavivši pritom njihovo, greškama opterećeno, izdanje i prijevod u slobodnom stihu, što ih je, kako u članku stoji, ustvari priredio Anton Benveniste.<sup>3</sup> Runje se pritom nije upuštao u detaljniju analizu tih epigrama, a ni do danas oni nisu privukli preveliku pažnju. Kako će se pokazati u ovome radu, uz dva poznata epigrama koja donosi Runje, postoje još dva dosad nepoznata epigrama, a važnost cijelog niza za poznavanje Katarininog života je golema. Naime, ti su epigrami, uz jedan pogrešno interpretirani dokument mletačke provenijencije, prvorazredni povijesni izvor koji u potpunosti mijenja dugo uvriježena mišljenja o životnom putu ne samo kraljice Katarine, nego i kraljice Mare, supruge posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Oni k tomu mijenjaju sliku Katarine kao stoичке, povučene kraljice i omogućavaju nam da поближе shvatimo njezinu ulogu na političkoj sceni u prvim godinama egzila, prije odlaska u Rim.

Za razliku od kraljice Katarine, Leonardo Montagna gotovo je nepoznata ličnost u hrvatskoj historiografiji i književnoj povijesti. Pa ipak taj je talijanski humanist, koji je ranije služio kao apostolski *scriptor* te prijateljevao, između ostalih, s Lorenzom Valtom, proveo pet godina u Splitu. U grad je Montagna stigao u pratnji splitskog nadbiskupa Lorenza Zane, čini se, 1461. godine, no, dok je Zane početkom 1463. napustio Dalmaciju i trajno se skrasio u Papinskoj državi, Montagna je postao kancelarom splitske komune i javnim bilježnikom te se ondje zadržao sve do kraja 1466. godine.<sup>4</sup> Jedna zbirka raznolikih pjesama te dvije (od ukupno četiri) zbirke epigrama koje je objavio tijekom svog kasnijeg života sadrže mnoštvo pjesama koje su ili izvor-

---

<sup>2</sup> Tošić, *Босанска краљица Катарина*, str. 111.

<sup>3</sup> Petar Runje, *Tri hrvatske plemkinje*, Kačić: *Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, sv. 29, Split 1997., str. 67-82 (na str. 70 bilj. 11, i 80-81).

<sup>4</sup> O Montagni vidi Valerio Sanzotta, Montagna, Leonardo, *Dizionario biografico degli Italiani*, sv. 75, Rim 2010., [http://www.treccani.it/enciclopedia/leonardo-montagna\\_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/leonardo-montagna_(Dizionario-Biografico)/); Giuseppe Fatini, Leonardo Montagna: scrittore veronese del secolo XV, *Giornale storico della letteratura italiana*, sv. 74, Torino 1919., str. 209-242. Od Montagninih bilježničkih knjiga danas imamo sačuvanu samo jednu, koja sadrži dokumente od 1. srpnja 1465. do 2. srpnja 1466., vidi DAZd, Stari splitski arhiv, kut. 13, sv. 29/2. O Zani vidi Roberto Weiss, Lorenzo Zane arcivescovo di Spalato e governatore di Cesena, *Studi Romagnoli*, sv. 16, Faenza 1965., str. 163-169.

no bile sastavljene u Splitu ili se u njima Montagna referira na svoj boravak u gradu i ljude koje je ondje upoznao.<sup>5</sup> Dio tog niza pjesama su upravo i epigrami spjevani u čast kraljice Katarine o kojima je u ovom radu riječ.

Ovaj rad, međutim, tek je prvi dio šireg istraživanja odnosa kraljice Katarine i humanista. Iako se početci humanističke književnosti tradicionalno smještaju u drugu polovicu 13. stoljeća, renesansni se humanizam kao kulturni pokret oblikuje u prvim desetljećima 15. stoljeća, kad se istovremeno razvija mnoštvo međusobno povezanih književnih i kulturnih aktivnosti – poput imitiranja ciceronijanskog govora, privatnog dopisivanja, prevođenja grčke književnosti, traganja za rukopisima antičkih autora, izučavanja materijalne baštine antike, pisanja humanistikom itd. – programski usmjerenih prema oživljavanju antičke civilizacije.<sup>6</sup> Iako su talijanski gradovi Firenca, Venecija, Padova, Milan i Rim bili središtima pokreta, humanizam je, kako s pravom ističe David Rundle, već od samog početka, i prije širenja tiska – koji je ipak imao presudnu ulogu u njegovoj difuziji –, bio nadtalijanski, internacionalni pokret, i mnogi su humanisti ili posvećivali svoja djela raznim europskim vladarima ili stupali u njihovu službu.<sup>7</sup> Primjer takvih ranih kontakata između talijanskih humanista i patrona izvan Italije susrećemo, primjerice, i u Hrvatskoj, gdje knez Stjepan Frankapan poseže za uslugama uglednih ankonskih humanista Ciriaca Pizzicollija i Francesca Scalamontija.<sup>8</sup> Sličan je slučaj bio i s bosanskom kraljicom Katarinom. Budući da je gotovo svih petnaest godina u egzilu provela u gradovima u kojima je humanistički pokret stekao čvrsta uporišta, ne treba biti iznenađenje to što je i ona, kao, u očima mnogih, jedina legitimna predstavница podjarmljenoga kršćanskog kraljevstva, bila inspiracijom humanistima. Doista, Leonardo Montagna tek je jedan u niza učenih ljudi koje susrećemo u njezinu krugu, a, kako će se pokazati u drugom dijelu ovoga članka, ni njegovi epigrami nisu jedina humanistička djela koja su bila pisana u njezinu čast.

Ovdje se prvo donose izdanje i prijevod svih Montagninih epigrama, kako već objavljenih tako i neobjavljenih. Slijede nova rekonstrukcija Katarinina životnog

---

<sup>5</sup> Montagnin život u Splitu i ostale njegove pjesme iz ovoga razdoblja detaljno ću obraditi na drugome mjestu.

<sup>6</sup> O renesansnom humanizmu postoji naravno ogromna literatura, no nezaobilazne su sljedeće studije: Paul Oskar Kristeller, *Humanism and Scholasticism in Renaissance Italy, Byzantion*, sv. 17, Bruxelles 1944./45., str. 346-374; Eugenio Garin, *Italian Humanism: Philosophy and Civic Life in the Renaissance*, Oxford 1965.; Ronald G. Witt, *'In the Footsteps of the Ancients': The Origins of Humanism from Lovato to Bruni*, Leiden 2001.; Patrick Baker, *Italian Renaissance Humanism in the Mirror*, Cambridge 2015. Dok navedene studije humanizmu pristupaju iz tradicionalne, književnopovijesne perspektive, dvije ga recentnije studije interpretiraju kao kulturni i društveni pokret koji nadilazi isključivo pisanje klasičkih književnih djela: Brian Maxson, *The Humanist World of Renaissance Florence*, Cambridge 2014.; te posebno Clémence Revest, *La naissance de l'humanisme comme mouvement au tournant du XV<sup>e</sup> siècle*, *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, sv. 68/3, Pariz 2013., str. 665-696.

<sup>7</sup> David Rundle, *Humanism across Europe: The Structure of Contacts*, u: *Humanism in Fifteenth-Century Europe*, ur. David Rundle, Oxford 2012., str. 307-335.

<sup>8</sup> Luka Špoljarić, *Hrvatski renesansni velikaši i mitovi o rimskom porijeklu*, *Modruški zbornik*, sv. 9-10, str. 3-40 (na str. 13-20).

puta u razdoblju između rujna 1465. i listopada 1467. godine, te analiza njezine uloge na istočnojadranskoj političkoj sceni. Naposljetku se razmatra Katarinin odnos s Montagnom i stanovitom Filipom, za koju Montagna svjedoči da im je služila kao prevoditeljica.

## Leonardo Montagna, epigrami u čast bosanske kraljice Katarine: izdanje i prijevod

Pjesničke zbirke Leonarda Montagne nisu uživale veliku popularnost. Svaka od triju zbirki u kojoj se nalaze epigrami u čast kraljice Katarine sačuvana je isključivo u posvetnom primjerku koji je ispisao pisar pod njegovim nadzorom. Iako zbirke zrcale autorovu volju, sadrže i greške i ortografske varijante, zbog čega je Valerio Sanzotta, autor dosad jedinog kritičkog izdanja neke od Montagninih pjesničkih zbirki, ortografiju djelomično klasicizirao. Upravo se na priređivačkim načelima Sanzotte temelji i ovo izdanje epigrama u čast Katarine.<sup>9</sup> Prije izdanja i metričkog prijevoda svakog epigrama donosi se kratka informacija o zbirci u kojoj se nalazi, te o njegovoj dataciji i sadržaju.

Prvi epigram potječe iz zbirke raznolikih pjesama posvećene splitskom nadbiskupu Lorenzu Zani 1469. godine. Posvetni se primjerak čuva u Vatikanskoj knjižnici pod signaturom MS De Marinis 7 (*olim* 77),<sup>10</sup> pri čemu se epigram upućen Katarini nalazi na fol. 21rv. Epigram je nastao mnogo ranije od same zbirke, povodom Montagnina odlaska iz Splita u jesen 1466. godine, a posrijedi je jedan od dvaju epigrama koje je objavio Petar Runje.<sup>11</sup> U njemu Montagna obavještava kraljicu o svom odlasku iz Dalmacije (vv. 1-2), pri čemu spominje i prevoditeljicu, stanovitu Filipu (vv. 3-9), te savjetuje kraljici da pođe u Rim papi Pavlu II (vv. 10-14).

[1] Ad serenissimam dominam, dominam Catherinam Bosnae reginam

Ipse ego Dalmatiae, si nescis, littora linquo.

It mecum coniunx nostraque parva domus.

Flet remanens multum de me conquesta Philippa,

vix me cum tota credit abire domo.

Si nos ipsa sinus fuerit comitata per istos, 5

quod fuit uxori, non mi, pollicita,

ad, regina, tuum solita hac interprete littus

accedam, capiat cum mea puppis iter,

deque tuis sermo rebus, si venero, fiet.

Quod Romam pergas, est mihi consilium; 10

<sup>9</sup> Leonardo Montagna, *Epigrammatum liber III*, prir. Valerio Sanzotta, Rim 2010., str. Ivii-Iviii. Vodeći se za Sanzottim primjerom koristio sam diftonge umjesto običnog *e*; *Illirico* (2.3) sam ispravio u *Illyrico* u skladu s *Illyris* (4.5); a zadržao sam *geminata* (*littus* umjesto *litus*: 1.1, 1.7, 1.13, 2.3; *relligio* umjesto *religio*: 3.4).

<sup>10</sup> O zbirci i njezinoj dataciji vidi Montagna, *Epigrammatum liber III*, str. xxvii-xxviii.

<sup>11</sup> Runje, *Tri hrvatske plemkinje*, str. 80.

illic nanque sedet Paulus, quo principe maior  
alter nec sensu nec pietate fuit.  
His tu littoribus rigidis non usque moreris,  
sed te, o regina, transfer in Italiam.

[1] Preuzvišenoj gospi, Gospi Katarini, kraljici Bosne

Ostavljam, ako još čula nisi, dalmatske žale:  
idemo supruga, ja, s nama naš maleni dom.  
Filipa ostaje, žaleći silno i plačući za mnom;  
jedva vjeruje to, težak joj odlazak naš.  
Ako nas pratila bude preko zaljeva ovog – 5  
što je obećala već supruzi, meni još ne –  
opet ću, kraljice, s njom, tim našim starim tumačem,  
krenuti lađom na put, tebi u pohode doć;  
sav će, kad dođem, razgovor biti o poslima tvojim.  
Ipak, pođi u Rim, to ti sad savjet je moj. 10  
Pavao stoluje ondje, od kojeg nijedan vladar  
veći nemaše um, samilost nemaše tu.  
Nemoj se držati više surovih obala ovih,  
nego u italski kraj kreni, o kraljice, ti.

Drugi i treći epigram, dosad nepoznati u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji, nalaze se u Montagninoj prvoj knjizi epigrama posvećenoj papi Pavlu II. Posvetni primjerak knjige čuva se u knjižnici Malatestiana u Ceseni pod signaturom MS S.XXIX.8, pri čemu se epigrami nalaze na fol. 7r, odnosno 9v-10r. Oba epigrama, kao i cijela zbirka, nastali su 1470. godine, u Ankonskoj marki, kad je Montagna ponovno vršio dužnost kancelara nadbiskupa Zane, u to vrijeme upravitelja provincije.<sup>12</sup> Drugi je epigram upućen samoj Katarini i manje-više ponavlja temu prvoga. Prisjetivši se savjeta koji joj je nebrojeno puta ponavljao u Splitu (vv. 1-7), uz ponovno isticanje uloge prevoditeljice Filipe (v. 8), Montagna sada čestita kraljici na odluci da preseli u Rim pod okrilje pape Pavla II (vv. 9-10):

[2] Ad Catherinam reginam Bosnae

Saepe tibi dixi dum nos, regina, tenebat  
Aspalatum: "Dignus stat tibi in Urbe locus.  
I, domina, Illyrico deserto littore Romam;  
nanque fit, heu, regni spes tibi vana tui.  
Roma tibi patria est, Paulus, pater orbis, amicus, 5  
et tibi solatium limina sancta dabunt."

---

<sup>12</sup> O zbirci i njezinoj dataciji vidi Montagna, *Epigrammatum liber III*, str. xxix (bilj. 17).

Me dixisse tibi decies haec verba recorder;  
tunc nostra interpretes fida Philippa fuit.  
Gratulor ergo tibi quod te nunc Roma receptet,  
quodque tibi Paulus grandia dona ferat. 10

[2] Katarini, kraljici Bosne

Često ponavljam, dok smo u Splitu, kraljice, bili:  
"Dostojan za tebe grad ipak je svakako Rim.  
Ostavi, Gospo, ilirski žal i tamo sad pođi,  
nema tu nade u spas, nažalost, kraljevstvu tvom.  
Rim je domovina tebi, tvoj prijatelj otac je svijeta 5  
Pavao, sveti će tu pragovi utjeha bit."  
Sjećam se, mnogo sam puta te riječi ponavljao tebi,  
odani tumač naš Filipa bila je tad.  
Stog se veselim što sada Rim ti zaštitu pruža,  
što ti od Pavla već dolazi veliki dar. 10

Treći epigram upućen je ne Katarini, već Alessandru Sforzi, vladaru Pesara i stricu milanskog vojvode Galeazza Marie Sforze (r. 1466.-1476.), kojeg je Montagna, kao kancelar nadbiskupa Zane, nesumnjivo imao prilike osobno susresti tijekom boravka u Markama. Epigram je, međutim, predstavljen kao odgovor na davni nalog kraljice Katarine. U njemu Montagna hvali Sforzu kao dobrog kršćanskog vladara (vv. 1-4), ističe pomoć koju je ranije poslao Katarini (vv. 5-8), prenosi kroz upravni govor Katarinin zahtjev da slavi Sforzu (vv. 9-14), a završava s citatom iz Ovidijevih *Pisama s Ponta* (vv. 15-18).

[3] Ad Alexandrum Sfortiam

Fama peregrinas tua iam volitavit ad urbes  
muneribus cunctos te superare pios,  
ferre et opem miseris, dotes praebere puellis,  
et dare connexis relligione cibum.  
Sed quae misisti reginae munera Bosnae 5  
perpetuae famae sunt alimenta tuae,  
atque opus omne tuum superant pietatis, honosque  
provenit inde tibi grandeque nomen adest.  
"Solus Alexander post Paulum Sfortia nobis,"  
illa mihi dixit, "munere praestat opem, 10  
et regno orbatam natisque et rege marito  
me cum fortuna respicit ille mea.  
Hunc, precor, extollas, Montagna, et laudibus ornes."  
Talia reginae verba fuere meae.









Bit će korisno prvo podsjetiti na dosadašnje znanje i pretpostavke o Katarininu životu nakon pada Bosanskog kraljevstva.<sup>17</sup> Naime, na osnovi dubrovačkih izvora pouzdano znamo da su prilikom osmanske invazije Bosne kraljica-majka Katarina te kraljica Mara, udovica pogubljenoga kralja Stjepana Tomaševića, spas pronašle na području Republike. Dok se kraljica Mara, kako je još davno ustvrdio Vjekoslav Klaić, ubrzo skrasila u Splitu,<sup>18</sup> Katarina je prešla na posjede svoga brata Vladislava Kosače, koji je s povlačenjem osmanske vojske zavladao zapadnim područjima Vojvodstva sv. Save te zapadnobosanskim županijama koje je dobio na upravu stavivši se pod zaštitu ugarskog kralja Matije Korvina (v. 1458.-1490.). Ta situacija, međutim, nije dugo potrajala. Naime, već u rano ljeto 1465. bosanski sandžakbeg Isa-beg Is-haković napada Kosače, nakon čega Vladislav i Katarina ponovno bježe na teritorij Dubrovačke Republike.<sup>19</sup> No dok je Katarinin put prve dvije godine nakon pada Bosanskog kraljevstva još koliko-toliko utvrdiv, što se događalo u razdoblju između rujna 1465., kada dubrovački izvori sugeriraju da se kraljica ponovno zaputila prema Humu i zapadnoj Bosni, i listopada 1467., kada je konačno stigla u Rim, dosad je bilo gotovo potpunom nepoznanicom i predmetom historiografskih nagađanja. Dok je ranije Bazilije Pandžić pretpostavio da se Katarina uputila ravno u Rim već po padu Bosanskog kraljevstva,<sup>20</sup> Vlajko Palavestra te, na njegovu tragu, Đuro Tošić i Krešimir Regan zaključili su da je ipak neko vrijeme provela na preostalim Vladislavovim posjedima u zapadnoj Hercegovini te na šibenskom području. Naime, Palavestra, Tošić i Regan upozoravaju na dokument šibenske provenijencije iz 1469. godine koji je bio objavio Gavro Škrivanić, a koji otkriva da je kraljica Katarina posjedovala lađu koja je nakon njezina odlaska u Italiju bila smještena u luci franjevačkog samostana sv. Križa na Krapnju, što sugerira da je upravo ondje Katarina provela neko vrijeme prije odlaska u Rim.<sup>21</sup>

Iako se već na osnovi epigrama koje je objavio Petar Runje moglo pretpostaviti da je Katarina neko vrijeme živjela i u Splitu, dosad nepoznati drugi epigram – koji humanist započinje stihom “Često ponavljah, dok smo u Splitu, kraljice, bili” – to izričito potvrđuje. Ono što je bitno naglasiti, međutim, jest da Katarina u Splitu nije

<sup>17</sup> Padu Bosne posvećeni su brojni radovi, no vrijedi prije svega istaknuti dva zbornika: *Stjepan Tomašević (1461.–1463.): Slom srednjovjekovnoga Bosanskog kraljevstva*, ur. Ante Birin, Zagreb 2013.; i *Пад Босанског краљевства 1463. године*, ur. Neven Isailović, Beograd 2015. Za kritički pregled literature o temi vidi članak “Historiografija o padu Bosanskog Kraljevstva” Emira O. Filipovića objavljen u prvom zborniku, str. 11-28.

<sup>18</sup> Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882., str. 339.

<sup>19</sup> O Isa-begovu osvajanju Hercegovine zemlje u ljeto 1465. godine, vidi Sima Ćirković, *Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Beograd 1964., str. 263; i Veljan Atanasovski, *Пад Херцеговине*, Beograd 1979., str. 12-13.

<sup>20</sup> Pandžić, Katarina Vukčić Kosača, str. 18-19.

<sup>21</sup> Za Palavestrinu razmišljanja vidi Diskusija 24. listopada 1978. (prije podne), u: *Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine*, ur. Josip Turčinović, Sarajevo 1978., str. 39-43. Vidi i Tošić, *Босанска краљица Катарина*, str. 92-94; Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, str. 56-61; Gavro A. Škrivanić, *Davanje u najam jedne lađe presvetle kraljice Bosne, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, sv. 11, Sarajevo 1961., str. 269-271.

boravila uz suprugu posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, kraljicu Maru, za koju je Vjekoslav Klaić ustvrdio da je ondje živjela u to vrijeme, već da je bila jedina bosanska kraljica u gradu. Klaić je, naime, do svog zaključka došao povezavši informacije iz pisama vezanih uz pregovore oko relikvija sv. Luke koje je krajem ljeta 1463. godine Mara vodila s mletačkim knezom Splita, s podatkom o neimenovanoj "bivšoj kraljici Bosne" za koju uputa mletačkog senata knezu Splita od 11. prosinca 1466. spominje da boravi u samostanu sv. Stjepana pod borovima.<sup>22</sup> Klaićev se zaključak toliko uvriježio da je boravak kraljice Mare u Splitu 1466. danas opće prihvaćena činjenica u historiografiji.<sup>23</sup> No sad kad, zahvaljujući Montagninim epigramima, možemo sa sigurnošću ustvrditi da se ta uputa senata iz prosinca 1466. ne odnosi na Maru, već upravo na Katarinu, vrijedi je citirati u cijelosti:<sup>24</sup>

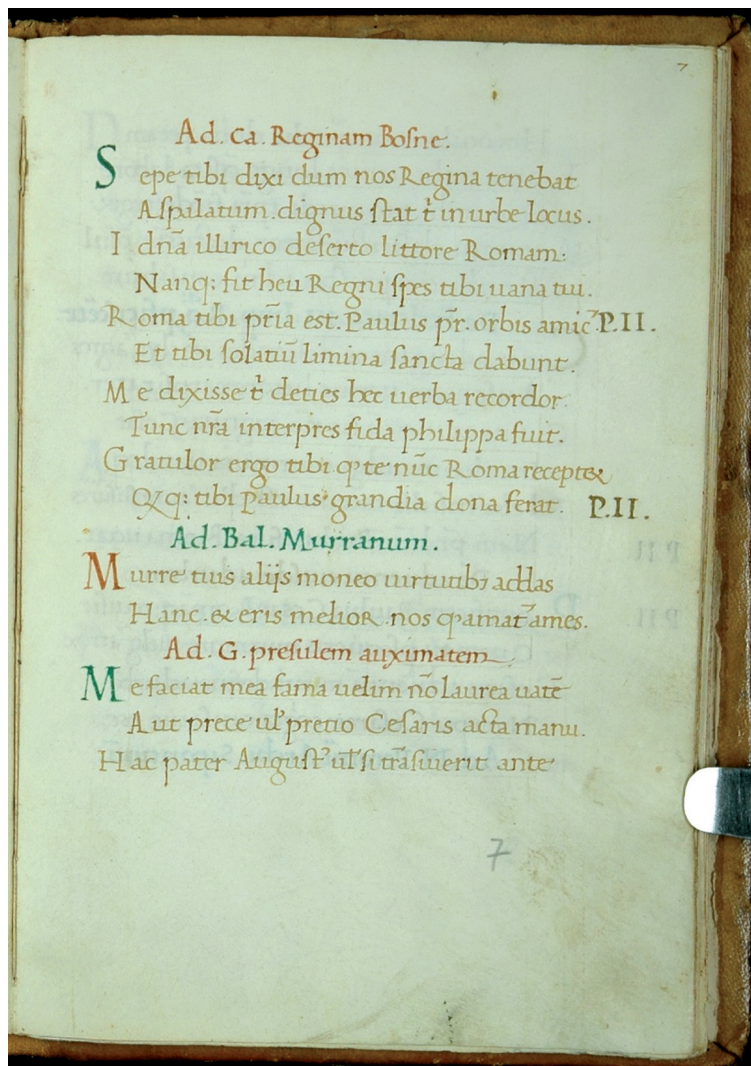
"Proteklih smo dana primili Vaše pismo, u kojem ste se između ostaloga spomenuli da bivša kraljica Bosne živi u samostanu sv. Stjepana blizu zidina tog našeg grada i da joj mnogi Bošnjani kao i Ugri često dolaze u posjet. To nam se čini sumnjivim i opasnim. Stoga, odgovaramo Vam kako smo, zajedno s našim Vijećem umoljenih, odlučili da se ona odande posve ukloni. Ali da bi izgledalo da to činimo na častan način, želimo da nađete pravi trenutak te, što prije možete, pošete Njezinu Veličanstvu i kažete joj da smo zbog prevrata što su se zbili u tim krajevima shvatili da Njezino Veličanstvo ondje nema na raspolaganju one pogodnosti, prije svega hranu, koju bismo željeli da ima i koju bi imala u drugim gradovima i mjestima pod našom upravom. Kažite joj da smo stoga radi njezine udobnosti odlučili da se premjesti u Šibenik ili na kojigod već otok ili obalno mjesto pod našom upravom koje bi se Njezinu Veličanstvu više sviđalo. Uz pomoć ovih i drugih riječi, što će Vam se činiti mudrima, učinite da se odande posve udalji, jer to je u potpunosti naša namjera. Tu našu namjeru nastojte izvršiti uz svu Vašu vještinu i mudrost, tako da se ne čini da je s onog mjesta uklanjamo radi nekakvih sumnji nego prije radi njezine udobnosti."<sup>25</sup>

<sup>22</sup> Klaić, *Povijest Bosne*, str. 339. Za dokumente o pregovorima kraljice Mare vidi Franjo Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, *Rad JAZU*, sv. 1, Zagreb 1867., str. 124-163 (dok. 20-23, str. 159-163). Za uputu senata, vidi Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, sv. 10, Zagreb 1891., dok. 395, str. 384-385.

<sup>23</sup> Vidi primjerice Đuro Tošić, *Последња босанска краљица Мара (Јелена)*, *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine*, sv. 3, Beograd 2002., str. 29-60, ovdje str. 50; Senja Mahinić, *Životni put posljednje bosanske kraljice Mare nakon propasti Bosanskog kraljevstva*, u: *Žene u srednjovjekovnoj Bosni*, ur. Emir O. Filipović, Sarajevo 2015., str. 201-214, ovdje str. 205-206; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. 2, Split 1964., str. 323.

<sup>24</sup> Podaci o životnom putu kraljice Mare nakon odlaska iz Dubrovnika u listopadu 1463. su malobrojni i manje pouzdani. Čini se da se ubrzo preselila na osmanski teritorij, tražeći pomoć od Sultana Mehmeda II., te da je neko vrijeme provela u Ježevu u Makedoniji, na dvoru svojih teta, Sultanije Mare Branković i Katarine Branković, udovice Ulriha Celjskog, s kojima se kasnije zavadila; vidi Tošić, *Последња босанска краљица Мара*, str. 50-56.

<sup>25</sup> Ljubić, *Listine* sv. 10, dok. 395, str. 384-385: "Accepimus superioribus diebus litteras vestras, quibus inter cetera tetigitis, reginam olim Bossine monasterium sancti Stephani prope muros istius civitatis nostre inhabitare, compluresque Bosnenses nec non Hungaros visitationis gratia ad illam sepe accedere, que res nobis et suspiciosa et periculosa videtur. Quamobrem vobis cum nostro consilio rogatorum respondentes dicimus, nos statuuisse, illam inde omnino amovere. Verum ut aliquo honesto modo hoc



Drugi, dosad nepoznati, epigram Leonarda Montagne u čast kraljice Katarine koji uključuje eksplicitnu referenciju na zajednički boravak u Splitu (Cesena, Biblioteca Malatestiana, MS S.XXIX.8, fol. 7r)

facere videamur, volumus, ut captato tempore, et quanto cicius facere poteritis, sua cum serenitate esse debeatis, illique dicere, nos ob novitates, que istis in partibus fuere, intellexisse, suam serenitatem non habere illas commoditates et maxime victus, quas illam habere vellemus, et in aliis civitatibus et locis nostris haberet, ideo pro commoditate sua statuisset, quod aut Sibinicum aut in quamlibet aliam insularum seu locorum nostrorum maritimarum, qui sue serenitati magis placuerit, se recipiat. Et cum his et aliis verbis, que vestre prudentie videbuntur, curabitis, quod istinc omnino recedat, quia sic est penitus intenio nostra. Quam nostram intentionem omni vestra dexteritate et prudentia exequi studeatis, ne videamur aliqua suspitione sed potius sua commoditate illam ex eo loco amovere."

Katarinin životni put u posljednje dvije godine pred dolazak u Rim sad postaje jasnijim. Nakon što se u rujnu 1465. – kad dubrovačka vlada nalaže svojim trgovcima u Drijevim da joj stoje na raspolaganju<sup>26</sup> – privremeno vratila na preostale Vladislavove posjede u Humu i zapadnoj Bosni, kraljica se ubrzo preselila u Split, u samostan sv. Stjepana pod borovima izvan gradskih zidina. To se dogodilo najkasnije tijekom ljeta 1466. kad je njezin brat Vladislav, uz kojeg je Katarina cijelo vrijeme bila vezana, u borbama s Isa-begom i Vlatkovićima izgubio gotovo sve svoje posjede. Dok se Vladislav krajem ljeta 1466. povlači na Šipan, odakle u veljači 1467. konačno napušta Bosnu i Dalmaciju te odlazi na ugarski dvor,<sup>27</sup> Katarina ostaje u Splitu sve do početka 1467., nakon čega, prema uputi mletačkog senata, seli vjerojatno u samostan sv. Križa na Krapnju, te odakle, naposljetku, u listopadu iste godine konačno prelazi u Rim.

### Kraljica u borbi za svoje kraljevstvo

Osim što donose nove informacije o Katarininu životnom putu, Montagnini epigrami i uputa senata bacaju novo svjetlo na njezinu ulogu na istočnojadranskoj političkoj sceni. Naime, sa svojevrsnim vakuumom moći uzrokovanim osmanskim uništenjem Bosanskog kraljevstva i napadom na Hercegovu zemlju, tijekom 1465., te osobito 1466. godine, okolne kršćanske sile, Venecija, Ugarska i Napuljsko kraljevstvo, počinju se energičnije uplitati u lokalne borbe koje se u zapadnoj Bosni i Humu vode između bosanskog sandžakbega Isa-bega Ishakovića, Vlatka i Vladislava Kosače te roda Vlatkovića. Ono što jasno proizlazi iz novih izvora jest da Katarina nije pasivno promatrala ta dramatična politička zbivanja, nego je bila potpuno uključena u njih. Iz svoje baze u samostanu sv. Stjepana pod borovima ona je održavala široku diplomatsku aktivnost, čiji je krajnji cilj – kako Montagna eksplicitno potvrđuje kad pjeva u drugom epigramu “nema tu nade u spas, nažalost, kraljevstvu tvom” – bilo ponovno zadobivanje njezina kraljevstva.

Uputa mletačkog senata splitskome knezu otkriva da je Katarinina aktivnost uključivala redovite kontakte s “Bošnjanima” i “Ugrima” u zaleđu. Tko su pritom u toj uputi “Bošnjani”, prilično je jasno. Riječ je posve sigurno o njezinu bratu Vladislavu – ali i preostalim bosanskim plemićima koji su ga podržavali, poput Klešića, Semkovića, Mišljenovića i Čubranića<sup>28</sup> – uz kojega je Katarina već godinama bila vezana i koji je sve do potpunog gubitka posjeda i povlačenja na Šipan u rujnu 1466. njihovu zajedničku politiku provodio na terenu. Vladislav je u Split doplovio već u

---

<sup>26</sup> Tošić, *Босанска краљица Катарина*, str. 92; Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, str. 56.

<sup>27</sup> O Vladislavovu potpunom gubitku posjeda, njegovu povratku na Šipan te konačnom odlasku u Ugarsku, vidi Atanasovski, *Пад Херцеговине*, str. 23-25, 34-37. Kosače su posjede na Šipanu imali još od vremena Sandalja Hranića; vidi Esad Kurtović, *Posjed Kosača na otoku Šipanu*, u: *Spomenica akademika Marka Šunjića* (1927-1998), ur. Dubravko Lovrenović, Sarajevo 2010., 221-231.

<sup>28</sup> Kako uvjerljivo zaključuje Krešimir Regan, to se jasno vidi iz činjenice da su pripadnici tih rodova kasnije pratili Katarinu u Rim kao dio njezina dvora; vidi Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, str. 59-60.



veljači 1466., odmah po imenovanju za vrhovnog mletačkog zapovjednika u Bosni, no ne znamo je li već tada Katarina boravila na Sustipanu ili je ondje došla s njim.<sup>29</sup> U svakom slučaju, uputa senata otkriva da je kasnije, kad doista znamo da se Katarina nalazila na Sustipanu, održavao redovite kontakte s njome, kako iz zaleđa tako vjerojatno i sa Šipana.

S druge strane, informacija mletačkog kneza kako je Katarina održavala kontakte s "Ugrima" može se vezati isključivo uz dolazak bana Jánosa Tuza i kapetana Jánosa Rozgonyija, koji su u južnu Hrvatsku stigli u ranu jesen 1466., i preuzeli, uz nešto otpora, od Margarete, udovice bana Pavla Špirančića, vlast nad Klisom, Sinjom i Petrovcom.<sup>30</sup> Iako je vijest o Katarininim kontaktima s Ugrima pobudila vjerojatno najveću sumnju u Veneciji, sve da vijest i jest istinita i da je Katarina doista nastojala ostvariti kontakte s Tuzom i Rozgonyijem, oni se nisu pokazali sklonim njezinu bratu Vladislavu, nego su izgleda, prema ranijoj odluci ugarskog dvora, jednostavno potvrdili vlast Vlatkovića nad nekadašnjim Vladislavovim posjedima.<sup>31</sup>

Zanimljive informacije donosi pak Montagnin epigram u čast Alessandra Sforze, vladara Pesara i brata proslavljenog kondotjera i milanskog vojvode Francesca Sforze,<sup>32</sup> u kojem se ističe pomoć koju je poslao Katarini – i to, sudeći prema Montagninoj stilizaciji kraljičinih riječi, upravo u vrijeme dok je s njim boravila u Splitu. Naime, još je Katarinin otac, herceg Stjepan Vukčić Kosača, uspostavio bliske odnose sa Sforzama na koje se Katarina kasnije pozivala 1470. u Rimu, kad je tražila financijsku pomoć od Alessandrovca nećaka, Francescova sina i nasljednika, milanskog vojvode Galeazza Marie Sforze.<sup>33</sup> Moguće je da se po dolasku u Split 1466. na isti način za pomoć obratila i Alessandru.

S druge strane, moguće je da je pomoć koju je Sforza poslao Katarini vezana uz činjenicu da je u tom razdoblju on još bio vrhovni zapovjednik vojske Napuljskog kraljevstva. Naime, napuljski je kralj Alfonso V. Aragonac (v. 1416.-1458.) hercega Stjepana dugo ubrajaao među svoje vazale, a njegov je sin i nasljednik Ferrante (v. 1458.-1494.) još uoči pada Bosne počeo intenzivnije pratiti situaciju na istočnoj jadranskoj obali. U ljeto 1466. Ferrante je, čini se na Vladislavov poziv, u Dalmaciju

---

<sup>29</sup> Za Vladislavov odlazak iz Dubrovnika za Split 23. veljače 1466., vidi Ćirković, *Стефан Вукчић-Косача*, str. 266. Vladislavov dolazak u Split bio je prvenstveno vezan uz njegovo stupanje u mletačku službu 4. veljače 1466.; vidi Ljubić, *Listine*, sv. 10, dok. 358, str. 347-348.

<sup>30</sup> Za ovu epizodu vidi Borislav Grgin, *Počeci rasapa: Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, Zagreb 2002., str. 97-98.

<sup>31</sup> Adis Zilić, Vlatković od progonstva sa baština 1456. do pada Počitelja 1471. godine, u: *Osmansko osvajanje Bosanske kraljevine*, ur. Husnija Kamberović, Sarajevo 2014., str. 105-138 (na str. 126).

<sup>32</sup> Za Alessandra Sforzu vidi Edoardo Rossetti, Sforza, Alessandro, *Dizionario biografico degli Italiani*, sv. 92, Rim 2018., [http://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-sforza\\_%28Dizionario-Biografico%29/](http://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-sforza_%28Dizionario-Biografico%29/).

<sup>33</sup> Vidi pismo milanskog ambasadora u Rimu, Nicodema iz Pontremolija, kojim preporučuje Katarinu svom gospodaru u Iván Nagy i Albert Nyáry, prir., *Magyar diplomaciai emlékek: Mátyás király korából*, sv. 2, dok. 125, str. 180: "Propterea perche fu filiola del Conte Stefano Schiavo, qual fu molto affectionato all Ill-mo Signor Vestro padre, et usole molte liberalita de cavalli et altro, quando eravano in la Marcha." O vezama bosanskih velikaša i vladara iz Marka vidi Mladen Ančić, *Veze Malatesta i Bosne: Uvjeti za stvaranje stereotipa, Historijski zbornik*, sv. 42, br. 1, Zagreb 1989., str. 137-150.

poslao svog dvorjanina bliskog Kosačama, Dubrovčanina Benedikta Kotrulja, da pripremi teren za dolazak napuljske vojske.<sup>34</sup> Nakon što su napuljske posade od Vladislava preuzele dva grada na Cetini, planiralo se osvajanje Klisa od Margarete Špirančić te Novog u Boki od Vladislavova brata i rivala, hercega Vlatka. Sforzina bi se pomoć možda mogla gledati upravo u kontekstu tih pregovora o kojima je on, kao generalni zapovjednik Napuljskog kraljevstva, vrlo vjerojatno bio obavješten. Od konkretnije napuljske intervencije, međutim, nije bilo ništa. Nakon žustrih mletačkih prosvjeda te dolaska Tuza i Rozgonyija u južnu Hrvatsku propali su i planovi napuljskog dvora o širenju na istočnu stranu Jadrana. Napuljske su se posade ubrzo povukle iz gradova na Cetini, a kralj je Ferrante, barem na neko vrijeme, izgubio interes za ovo područje.

Ključnu je podršku Katarina ipak uživala od papinske kurije. Poznato je da je Katarini papa Pavao po dolasku u Rim osigurao mjesečnu stipendiju, no epigram Alessandru Sforzi sugerira da je Katarini slao pomoć još i ranije. Na zaštitu kurije uostalom upućuje kako Katarinina bliska veza s Montagnom, osobom od povjerenja splitskog nadbiskupa Lorenza Zane, tako i činjenica da je bila smještena u samostanu sv. Stjepana pod borovima, što se također nije moglo dogoditi bez Zanina odobrenja. Zane je, naime, bio komendatar opatije, a tijekom svog boravka u Splitu između 1457. i 1463. tu je ruševnu zgradu dao i obnoviti i ukrasiti.<sup>35</sup> No greška bi bila vezati odnos Montagne i Katarine isključivo za godinu 1466. Naime, u proljeće 1462. Zane je bio imenovan papinskim legatom u Bosni a, premda Bosnu čini se nije posjetio, moguće je da su i on i Montagna već tada ostvarili prve kontakte s bosanskom kraljicom-majkom koja je kao jedna od glavnih podupiratelja katolicizacije Bosanskog kraljevstva već niz godina održavala prisne odnose s kurijom.<sup>36</sup> U svakom slučaju, iako je njezin brat tijekom proljeća 1466. bio u mletačkoj službi, Katarina je na Sustipan

---

<sup>34</sup> O napuljskoj akciji 1466. godine, vidi Atanasovski, *Пад Херцеговине*, str. 19-23. O istočnoj politici Alfonso V Aragonca vidi Constantin Marinescu, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)*, Barcelona 1994.; Momčilo Spremić, *Вазали краља Алфонса Арагонског, Zbornik Filozofskog fakulteta Beograd*, sv. 12/1, Beograd 1974., str. 455-469. O Kotrulju vidi: Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, prir. i prev. Zdenka Janeković Römer, Zagreb 2009., str. 29-57. Ferrante je Kotrulja već jednom ranije, u veljači 1462., poslao u Bosnu, no o njegovim vezama s Kosačama najbolje svjedoči dokument iz Arhiva aragonske krune, u kojem stoji da je 15. travnja 1455., nakon što je u Napulju u odsutnosti osuđen na smrt i zaplijenu imovine zbog neovlaštenog izvoza novca, Kotrulj oslobođen na zalaganje bosanskog vojvode Stjepana Vukčića Kosače; vidi Alan Ryder, *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous*, Oxford 1976., str. 350, bilj. 160.

<sup>35</sup> Ostojić, *Benediktinci*, sv. 2, str. 325. Podatak dolazi iz tzv. Papalićeva kolektaneja, MS lat. 440 Nacionalne knjižnice Széchényi u Budimpešti, četrnaestostoljetnog rukopisa koji sadrži splitske srednjovjekovne kronike (Tome Arhiđakona, Mihe Madijevog, *Tabula a Cuthais*), *Qualiter* te neke kraće religiozne tekstove. U tom rukopisu, na fol. 103r humanistička je ruka dopisala za Zanu: "abbatiam sancti Stephani sibi commendatam ruine proximam reparavit ornavitque." O rukopisu vidi Duško Kečkemet, *Ilustracije budimpeštanskog kodeksa arhiđakona Tome*, u: *Gunjačin zbornik: U povodu sedamdesete godine života i četrdeset i pete godine znanstvenog rada*, ur. Ivan Herceg, Zagreb 1980., str. 173-180.

<sup>36</sup> Za Zanu kao papinskog legata u Bosni u ožujku 1462., vidi *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, prir. Augustinus Theiner sv. 2, Rim 1860., dok. 559, str. 374.

stigla prije svega zahvaljujući svojim kontaktima s papinskom kurijom, i to očito bez dopuštenja mletačke vlade.

Katarina, dakle, nije bila “bezpomoćna i nezaštićena udovica”, nego izuzetno aktivna politička ličnost koja je uz podršku kurije nastojala ostvariti svoja kraljevska prava podupirući brata Vladislava sve do njegova konačnog odlaska na ugarski dvor. Dok je Vladislav tijekom 1466. pokušavao iskoristiti pretenzije raznih sila kako bi se uspio održati u lokalnim borbama protiv bosanskog sandžakbega i Vlatkovića – prvo kao vrhovni mletački zapovjednik u Bosni, zatim oslanjajući se na napuljskog kralja Ferrantea, te pokušavajući možda naposljetku organizirati svoj povratak sa Šipana uz pomoć ugarskog dvora –, čini se da je Katarina pod zaštitom papinske kurije iz okolice sigurnijeg Splita osiguravala mu dodatnu pomoć oslanjajući se na vlastite veze i simbolički kapital koji je uživala kao kraljica Bosanskog kraljevstva. Iz njezine perspektive Vladislav je bio taj koji je vodio legitimnu borbu za obnovu njezina kraljevstva.<sup>37</sup>

Vladislavov gubitak posjeda i uklanjanje Katarine iz Splita okončali su to izrazito aktivno razdoblje Katarininog političkog života. Dok su sa Sustipana kraljica i njezin dvor uspješno održavali redovite veze sa zaleđem, iz udaljenijeg Krapnja to nije bilo toliko moguće, a s odlaskom Vladislava na ugarski dvor, to više nije imalo ni smisla.

## Leonardo Montagna i prevoditeljica Filipa u kraljičinu krugu

Kako u Dubrovniku, tako i u Splitu, pa naposljetku i u Rimu, Katarina je u egzilu sebe predstavljala kao jedinog zakonitog predstavnika Bosanskog kraljevstva, a svoj dvor kao bosanski kraljevski dvor. Sve to vrijeme kraljicu je okruživalo desetak-petnaestak ljudi, koji su, što formalno što neformalno, bili vezani uz nju, i koji su vršili razne dužnosti u njezinoj službi.<sup>38</sup> U posljednjem će se dijelu ovoga članka pobliže razjasniti kakvo je ovdje mjesto imao Leonardo Montagna te osvijetliti identitet prevoditeljice Filipe.

Montagnini epigrami prilično nedvosmisleno otkrivaju da je s kraljicom po njezinu dolasku u samostan sv. Stjepana 1466. godine imao prilično blizak odnos: u prvom i drugom epigramu govori o savjetima koje joj je davao i razgovorima koje su vodili o njezinim poslovima; u trećem, u kojem se prisjeća njezinih kontakata sa Sforzom, naziva je svojom kraljicom; u četvrtom se poziva na “mnoge koristi” što joj ih je tad donio. Iako Montagna vjerojatno nije formalno stupio u Katarininu

---

<sup>37</sup> Tu ulogu Vladislava kao svojevrsnog vrhovnog zapovjednika bosanskih kraljevskih snaga potvrđuje Katarina u svojoj oporuci iz 1478. kad određuje da, u slučaju da se njezin sin Žigmund ne vrati na kršćansku vjeru, mač njezina pokojnog muža, kralja Stjepana Tomaša, koji je očito imao veliku simboličnu vrijednost, pripadne Vladislavovu sinu Balši; vidi *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, prir. Augustinus Theiner, Rim 1863., dok. 683, str. 509-511.

<sup>38</sup> Za sastav Katarininog dvora, vidi Tošić, Босанска краљица Катарина, str. 95-98; Regan, *Bosanska kraljica Katarina*, str. 59-60.



službu, s njom je očito održavao redovite kontakte i uživao njezino povjerenje. Čini se da je igrao ulogu kraljičina savjetnika koji je posredovao u njezinim kontaktima s papinskom kurijom i talijanskim dvorovima a možda i prisustvovao i pregovorima s raznim poslanicima što su pohodili Sustipan. Premda prisutnost prevoditeljice Filipe otkriva da sama Katarina barem u ovom razdoblju svoga života nije razumjela ni talijanski niti rudimentarni latinski jezik, očito su ona i ljudi koji su je okruživali shvaćali da je u vrijeme turbulentnih političkih okolnosti 1466. godine bilo korisnim držati uz sebe humanista koji je prilikom kontakata s talijanskim dvorovima mogao uspješnije predstaviti Katarinine molbe za pomoć. O Katarininom shvaćanju uloge humanizma u diplomaciji svjedoči Montagnin epigram Sforzi: iako je sam epigram nastao nekoliko godina kasnije, u njemu Montagna predstavlja Katarinu kao osobu koja ga je potakla da sastavi humanističku pohvalu Sforze u znak zahvale za njegovu pomoć. No ništa manje važnom za Katarinu nije bila ni Montagnina uloga posrednika u kontaktima s papinskom kurijom. Montagna je, kako je već rečeno, prije dolaska u Split služio kao apostolski *scriptor*, a i tijekom cijele karijere je uživao veliko povjerenje nadbiskupa Zane i raznih kardinala. Upravo zbog toga Montagnin savjet kraljici da preseli u Rim moramo tumačiti ne samo kao njegov osobni savjet, nego i kao otvoren poziv kurije.

Iako je s ugarskim zaposjedanjem Sinja i Klisa te propašću Katarininih i Vladislavovih planova, Montagna napustio Split, on je nastavio održavati kontakt s kraljicom i u Italiji. Naime, sama činjenica da su tri od četiri epigrama nastala godinama nakon njegova odlaska iz Splita pokazuje da mu je kraljica i dalje bila inspiracijom i da je boravak u njezinu krugu smatrao osobitom čašću. Iako četvrti epigram iz 1472.-1474., u kojem se Montagna tuži da mu Katarina već osam mjeseci ne odgovara na pismo, sugerira da se s vremenom kraljičin odnos prema njemu ohladio, taj komentar istovremeno otkriva da su barem prvih pet-šest godina nakon njezina dolaska u Rim bili u kontaktu.<sup>39</sup>

Kako otkrivaju prva dva epigrama, osoba koja je prisustvovala kraljičnim pregovorima s Montagnom bila je prevoditeljica Filipa. Kako sugerira prvi epigram, u kojem Montagna spominje njezino obećanje da će pratiti njega i njegovu obitelj u Italiju, kao i činjenicu da je bila kuma Montagninu djetetu rođenom u Splitu,<sup>40</sup> Filipa nije bila u kraljičinoj službi, nego je u kontakt s kraljicom stupila upravo preko talijanskog humanista. Ipak, kao prevoditeljica Filipa je očito prisustvovala osjetljivim razgovorima o kraljičnim političkim planovima, čime je i sama morala ostvariti blizak odnos s njome. Identitet Filipe dosad nije bio poznat,<sup>41</sup> no, kako ću detaljnije pokazati na drugom mjestu, posrijedi je Filipa Cipci, rođena Andreis, sestra učenog

<sup>39</sup> Ako epigram potječe iz 1474. godine, moguće je da Katarina pismo nije ni primila, jer je to ljetno provela na putu, u Napulju i Novom, povodom ženidbe brata Vlatka za napuljsku princezu Margheritu Marzano; vidi Atanasovski, *Пад Херцеговине*, str. 97-101.

<sup>40</sup> To otkriva naslov jednog od epigrama iz Montagnine zbirke raznolikih pjesama (*Ad generosam dominam Philippam, commatrem suam*); vidi MS De Marinis 7 (*olim* 77), fol. 19v.

<sup>41</sup> Runje, *Tri hrvatske plemkinje*, str. 70, bilj. 10; Montagna, *Epigrammatum liber III*, str. 26.

doktora prava i jednog od vodećih patricija trogirске komune, Jakova Andreisa.<sup>42</sup> Filipa je, poput Katarine, i sama bila udovicom, Nikole Albertovog Cipcija, i u ovo vrijeme glava obitelji koja je vjerojatno preko Montagne uspjela osigurati vrhunsko obrazovanje svome sinu Jerolimu.

Filipin sin Jerolim, naime, dobro je poznati Jerolim Cipci, prijatelj i vršnjak Marka Marulića kojem će potonji 1506. posvetiti svoje najpopularnije djelo, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (Upućivanje u čestit život po primjerima svetaca).<sup>43</sup> O mladosti i obrazovanju Cipcija dosad se malo znalo, no jedan kasniji Montagnin epigram otkriva da je uz podršku nadbiskupa Zane, koju je vjerojatno osigurao Montagna, oko 1473.-1474. upisao studij kanonskog prava u Perugi.<sup>44</sup> Ono što je ovdje bitno istaknuti jest da je Jerolim u Rimu imao priliku obnoviti ranije obiteljske veze s kraljicom Katarinom. Naime, navedeni podaci o njegovu školovanju i vezama s nadbiskupom Zanom otkrivaju da je upravo on tajanstveni "Jerolim Splićanin", "mladi Dalmatinac", za kojeg jedan drugi humanist i tajnik nadbiskupa Zane, Girolamo Bologni, pjeva da su se družili u Rimu, gotovo sigurno 1474. godine.<sup>45</sup> Jerolim se tako u Rimu mogao naći u krugu hrvatskih klerika okupljenih oko

<sup>42</sup> O Jakovu Andreisu vidi Tatjana Radauš, Andreis, Jakov, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb 1983., str. 120; Luka Špoljarić, Power and Subversion in the Ducal Palace: Dalmatian Patrician Humanists and Congratulatory Orations to Newly Elected Doges, u: *Neo-Latin Contexts in Croatia and Tyrol: Challenges, Prospects, Case Studies*, ur. Neven Jovanović, Johanna Luggin, Luka Špoljarić i Lav Šubarić, Beč 2018., str. 81-104 (na str. 89). O Filipi će biti više riječi u radu o Montagninu životu u Splitu (vidi bilj. 5).

<sup>43</sup> Jerolim Cipci se u literaturi često navodi kao Jerolim Cipiko i ponekad miješa s Trogiranimom Jerolimom Cipikom, sinom humanista Koriolana Cipika. O Cipciju vidi Vedran Gligo, Cipiko, Jerolim, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb 1989., str. 676-677. Gligin navod da 1474. zastupa Marulićevu majku u parnici treba vezati uz Trogiranina, ne Splićanina; vidi izvorno u Cvito Fisković, Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića, *Republika*, sv. 6/4, Zagreb 1950., str. 186-204, ovdje str. 188. O obitelji Cipci vidi Mario-Nepo Kuzmanić, *Splitski plemići, prezime i etnos*, Split 1998., str. 40-43.

<sup>44</sup> U epigramu koji je priložio danas nesačuvanom pismu što ga je poslao u Split Filipi Montagna je obavještava da je njezin sin Jerolim sretno stigao u Perugiu, gdje, uz Zaninu potporu, započinje studij crkvenog prava; vidi Montagna, *Epigrammatum liber III*, str. 51-52 (ep. 63: Ad epistolam suam quod vadat Aspalatum): "Aspalati ingressum dederint tibi moenia postquam, / quas habitet, moneo, quaere Philippa domos. / Illius ante oculos cum veneris ipsa referto: / "Me Montagna tuos iussit adire lares, / iussit et ut referam tibi iam Perusina subisse / Hieronymum incolumem tecta superba tuum"; / legibus ille operam sacris det, dicit, mens est / principis, at referat caetera charta comes."

<sup>45</sup> Padova, Biblioteca del Seminario vescovile, MS 19, fol. 177r (Ad Hieronymum Aspalatensem): "Dalmata iam Romae viridi mihi note iuventa, / grata mihi est cuius nomine dicta salus. / Inter opes dignas et claros inter honores / robore quod praestes corporis atque animi / gaudeo; sis felix idemque diutius opto. / Dum tibi me charos inter habere velis, / Aspalatum repetente colens me pectore vise / Tarvisium sic te visam ego saepe colens." U pjesničkoj zbirci Girolama Bolognija nalazimo i epigram upućen Jerolimu Trogiranimu (Ad Hieronymum Tragurinum, fol. 175r). Na te je epigrame prvi upozorio Bratislav Lučin, *Litterae olim in marmore insculptae*: Humanistička epigrafija na istočnoj obali Jadrana do Marulićeva doba, *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. 10, Zadar 2014., str. 191-230 (na str. 201-203). Lučin je pritom uvjerljivo zaključio da je "Jerolim Trogiranim" trogirski arhiđakon i humanist Jerolim Makarelić, no zahvaljujući Montagninoj poeziji sad znamo da je "Jerolim Splićanin" ustvari Jerolim Cipci, a ne Jerolim Papalić. (Makarelić je, inače, također sredinom sedamdesetih godina 15. stoljeća živio u Rimu kao familijar nadbiskupa Zane; vidi Jadranka Neralić, *Put do crkvene nadarbine: Rimska kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Split 2007., str. 174.) O Bologniju vidi Remo Ceserani, Bologni, Girolamo, *Dizionario biografico degli Italiani*, sv. 11, Rim 1969., [http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-bologni\\_%28Dizionario-Biografico%29/](http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-bologni_%28Dizionario-Biografico%29/).

kraljice Katarine,<sup>46</sup> s tim da se, za razliku od drugih, on mogao pozvati na ranije zasluge svoje majke, a možda i na njihovo vlastito poznanstvo iz turbulentne 1466. godine koju je kraljica dobrim dijelom provela na Sustipanu.

## Zaključak

Epigrami Leonarda Montagne spjevani u čast bosanske kraljice Katarine iznimno su važan povijesni izvor koji donosi dragocjene podatke o Katarininu životnom putu tijekom posljednje dvije godine uoči njezina dolaska u Rim. Zahvaljujući njima postaje jasno da je Katarina neimenovana "bivša bosanska kraljica" koja je prema mletačkim izvorima 1466. boravila u samostanu sv. Stjepana pod borovima smještenom izvan zidina Splita, a koju je historiografija tradicionalno identificirala kao kraljicu Maru, udovicu posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. K tomu, umjesto shrvane majke i bespomoćne udovice, kakvom se često predstavlja u historiografiji, epigrami prikazuju Katarinu kao kraljicu u punom smislu riječi, kao nezaobilaznog političkog čimbenika na istočnojadranskoj političkoj sceni. Saznajemo da je tijekom 1466. Katarina održavala kontakte s talijanskim dvorovima; da je možda bezuspješno nastojala stupiti u kontakt ugarskim dvorom; te da je uz pomoć rimske kurije aktivno podupirala svoga brata Vladislava, koji je u borbi za svoje vlastite posjede u zapadnoj Bosni i Humu iz Katarinine perspektive vodio borbu za obnovu njezina kraljevstva. Iako Vladislav nakon 1466. godine više nije bio osobom na koju je ona računala na terenu, Katarina, kako ću pokazati na drugome mjestu, s borbom je nastavila i u Rimu.

Gledano u širem kontekstu, Montagnina veza s kraljicom Katarinom predstavlja još jedno svjedočanstvo o difuziji humanizma izvan zidina dalmatinskih urbanih središta – pa makar, u ovom slučaju, i nekoliko stotina metara izvan tih zidina –, na hrvatske i bosanske dvorove u zaleđu. U trenutku kad Montagna sudjeluje u diplomatskim aktivnostima kraljice Katarine, Stjepan Frankapan Modruški i Ivan Frankapan Krčki već niz godina ciljano promiču karijere dobro obrazovanih klerika i laika koji mogu držati govore prema pravilima ciceronijanskog humanističkog stila i tako uspješnije osigurati njihove političke ciljeve na drugoj strani Jadrana.<sup>47</sup> Ti obrazovani laici, poput Ciriaca Pizzicollija i Francesca Scalamontija, ili klerici, poput Franje Modrušanina i Nikole Kotoranina, ostavili su nam brojna dokumentarna i literarna svjedočanstva o svojoj učenosti i misijama u službi hrvatskih velikaša koja mijenjaju uvriježene pretpostavke o difuziji humanizma na istočnoj jadranskoj obali. S druge strane, iako su shvaćali sve veću važnost humanističkog obrazovanja u talijanskoj diplomaciji, ni hrvatski velikaši ni kraljica Katarina nisu bili promicatelji humanističke književnosti kao takve. Katarinu ne možemo usporediti, primjerice, s

---

<sup>46</sup> O hrvatskim svećenicima u Rimu i kraljici Katarini bit će više riječi u drugom dijelu ovoga rada; u međuvremenu, vidi dokumente na koje svraća pozornost Neralić, *Put do crkvene nadarbine*, str. 173 i 177.

<sup>47</sup> Špoljarić, *Hrvatski renesansni velikaši*, str. 13-20.

njezinom imenjakinjom Caterinom Corner, bivšom kraljicom Cipra, koja je na svom dvoru u egzilu u Asolu, zahvaljujući obiteljskim prihodima i financijskoj potpori mletačke vlade, mogla održavati humaniste na plaći i aktivno promicati stvaranje humanističke književnosti.<sup>48</sup> Premda, kako sam naslov ovog članka sugerira, ovo nije jedini put da su humanisti pisali djela u Katarininu čast, oni nisu bili plaćeni članovi njezina kućanstva, nego neovisni suradnici i savjetnici, bilo laici bilo klerici, koji su iskazali spremnost pomoći joj u njezinoj borbi.

Iako pisani u razmaku od četiri godine, prva tri Montagnina epigrama u čast kraljice Katarine nude manje-više monolitnu sliku kraljice koja je izgubila muža, djecu i kraljevstvo, no kraljice koja i dalje ustraje u sve više uzaludnoj borbi. Ustvari, tek četvrti epigram, iz 1472.-1474., u tom smislu donosi novu sliku Katarine kao kraljice "svetoga srca". Tu su sliku Katarina i njezini dvorjani svjesno izgradili u Rimu javnim djelima pobožnosti i poniznosti i prihvaćanjem zavjeta Trećeg reda sv. Franje, a o tome kakvu je ulogu igrala humanistička književnost u tome bit će riječi u drugom dijelu ovoga članka.

---

<sup>48</sup> O Caterini Corner vidi Holly Hurlburt, *Caterina Corner: Daughter of Venice, Queen of Cyprus and Woman of the Renaissance*, New Haven 2015.

Luka Špoljarić

## **Catherine, Queen of Bosnia and the Humanists, Part One: Leonardo Montagna and his Epigrams**

### Summary

This is the first of two articles that explores the relationship between Queen Catherine of Bosnia (1425-1478) and Renaissance humanists. The purpose of the two articles is to show that Catherine, as the queen of the destroyed Bosnian kingdom who spent fifteen years in exile, in Dalmatia and Rome, enjoyed regular contact with intellectuals of high profile and that some of them composed classicizing works in her honour. The first article thus analyzes the four epigrams composed by the Italian humanist Leonardo Montagna (1426-1485). Two of the epigrams were already known in Croatian and Bosnian historiography but were never analyzed; two, however, were completely unknown, and are published here for the first time. On the basis of these epigrams, a number of conclusions was reached. First, the epigrams (as well as other evidence of Venetian provenance) are used to present a new reconstruction of the queen's life during the two critical years before she moved to Rome (September 1465-October 1467). The article thus shows that it was Catherine who was the unnamed "former queen of Bosnia" who stayed in 1466 in the Benedictine abbey of St Stephen under the Pines near Split, and not Queen Mary, the wife of the last King of Bosnia, Stephen Tomašević, as was commonly held in historiography. Second, the epigrams are used to challenge the traditional accounts of Catherine's life which tend to focus on her piety and her concern for her abducted children. Instead, the article shows that from St Stephen's Abbey as her base of operations in 1466, Catherine was still very much hopeful of pushing the Ottomans out of Bosnia. During this time the Queen supported the ultimately unsuccessful resistance of her brother Vladislav Kosača, and brokered his contacts with Naples, Buda and the papacy. Third, the article explores the relationship between Catherine and Leonardo Montagna, arguing that during her time in Split the humanist acted as her counsellor. In addition, some light is shed here on Catherine's contacts with Philippa Cipci, who served as hers and Montagna's translator, as well as on Philippa's young son Jerome.

**Key words:** Queen Catherine of Bosnia, Leonardo Montagna, Renaissance humanism, Split